

به نام خدا

سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و انتخابات

فهرست مطالب

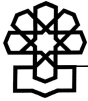
۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۲.....	درآمدی بر سرمایه اجتماعی
۳.....	تعاریف صاحب نظران از سرمایه اجتماعی
۵.....	اهمیت سرمایه اجتماعی
۶.....	مؤلفه های سرمایه اجتماعی
۷.....	سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و مشارکت شهروندان
۹.....	سرمایه اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران
۱۱.....	سرمایه اجتماعی در سند چشم انداز و برنامه چهارم توسعه
۱۳.....	منابع تولید سرمایه اجتماعی
۱۴.....	ارائه راهکارها و پیشنهادهای
۱۸.....	نتیجه گیری
۱۹.....	منابع و مأخذ

سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و انتخابات

چکیده

کاربری مفهوم سرمایه اجتماعی در تجزیه و تحلیل پدیده‌های اجتماعی به دوران معاصر و سال‌های اخیر باز می‌گردد. تفاوت دنیای دیروز و امروز در این است که در گذشته، نگاه‌ها تک بعدی بوده و کمتر جامعیت داشته است، اما امروز باورهای جدید، جهان هستی را یک کل به هم پیوسته می‌داند که هیچ جزئی منتزاع از جزء دیگر نیست. یکی از مصادیق ناکامی در بر نیآوردن توقعات اجتماعی، کاهش سرمایه‌های اجتماعی و در نهایت ماندن در وضع موجود، علی‌رغم تلاش برای تحقق وضع مطلوب است. حال که در آستانه دهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری هستیم، نقش سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با مقوله اعتماد عمومی و مشارکت و حضور مؤثر ملت در این جریان حساس ارزش و اعتبار بیشتری پیدا می‌کند. ما در این پژوهش می‌کوشیم ضمن واکاوی سنت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی که عدم افزایش سرمایه اجتماعی را سبب شده است، راهکارهایی در جهت رفع موانع و همچنین افزایش اعتماد عمومی و در نهایت حضور گسترده‌تر شهروندان در سرنوشت سیاسی خویش ارائه دهیم.

مقدمه

رفتارها، کنش‌ها و واکنش‌های افراد در جوامع، عموماً نه در خلأ، که در اشکال جمعی صورت می‌پذیرد که خاستگاه آن نهادهایی چون دولت و خانواده هستند که حامل سرمایه اجتماعی‌اند.

سرمایه اجتماعی دارای مفهومی پیچیده است که در دهه اخیر مورد توجه بسیاری از پژوهشگران عرصه علوم انسانی قرار گرفته است. امروزه سرمایه اجتماعی نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در جوامع ایفا می‌کند، به نحوی که شبکه‌های روابط جمعی میان انسان‌ها و سازمان‌ها را سامان می‌بخشد. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و پیمودن راه‌های توسعه و تکامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ناهموار و دشوار می‌شوند. بنابراین سرمایه اجتماعی، بستر مناسبی برای بهره‌وری بیشتر و راهی برای نیل به اهداف قلمداد می‌شود.

درآمدی بر سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی به‌عنوان مجموعه‌ای از نگرش‌ها، هنجارها، مؤلفه‌ها و مفاهیمی است که با ایجاد روابط مؤثر و همکاری آگاهانه بین جوامع می‌تواند به اهداف جمعی و معین در یک جامعه و در جهت رسیدن به کارایی و زندگی اجتماعی مطلوب‌تر مساعدت کند. در حقیقت این مفهوم، به مثابه وسیله‌ای برای رسیدن به توسعه سیاسی و اجتماعی ارزیابی شده است. به‌طور کلی سرمایه اجتماعی منابعی در

دسترس هستند، نظیر اطلاعات، اندیشه‌ها، راهنمایی‌ها، فرصت‌های کسب‌وکار، سرمایه‌های مالی، قدرت و نفوذ، خیرخواهی، اعتماد و همکاری.

کلمه اجتماعی در عنوان سرمایه اجتماعی دلالت بر این مطلب دارد که این منابع دارایی‌های شخصی محسوب نمی‌شوند و هیچ فردی به تنهایی مالک آنها نیست. این منابع در دل شبکه‌های روابط قرار گرفته‌اند. واژه سرمایه نیز موید این است که سرمایه اجتماعی همانند سرمایه انسانی یا سرمایه اقتصادی ماهیتی زاینده و مولد دارد، یعنی ما را قادر می‌سازد که با ایجاد ارزش‌ها، در جهت نیل به اهدافمان گام برداریم.

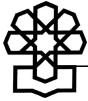
تعاریف صاحب‌نظران از سرمایه اجتماعی

وجه مشترک تمامی تعاریف در پاسخ به این پرسش بنیادین علوم اجتماعی است که «از چه روی آدمیان گردهم می‌آیند و به‌رغم منافع متضاد، در سطحی وسیع‌تر منافع مشترک پیدا می‌کنند. انواع گروه‌بندی جمعی را شکل می‌دهند و برای حفظ آن می‌کوشند؟ جهت روشن‌تر شدن موضوع به اختصار به برخی تعاریف متفکران از سرمایه اجتماعی اشاره می‌کنیم:

الف) پیربورديو

به‌نظر بورديو سرمایه منبعی است که در عرصه خاصی اثر می‌گذارد و به فرد امکان می‌دهد که سود خاصی را از طریق مشارکت در رقابت بر سر آن کسب کند.

سرمایه از نظر بورديو سه شکل اساسی دارد:

اقتصادی: که قابل تبدیل شدن به پول است و به شکل حقوق مالکیت قابلیت نهادینه شدن را دارد.

فرهنگی: که در برخی شرایط به سرمایه اقتصادی تبدیل و به شکل کیفیت آموزشی نهادینه می‌شود.

اجتماعی: که از تعهدات اجتماعی ساخته شده است و تحت برخی شرایط قابل تبدیل به سرمایه اقتصادی است.

پیربورديو به تبدیل‌پذیری اشکال مختلف سرمایه به نوع اقتصادی آن تأکید دارد، به‌نوعی که کنشگران از طریق سرمایه اجتماعی می‌توانند دسترسی مستقیمی به منابع اقتصادی داشته باشند. آنها می‌توانند سرمایه فرهنگی خود را از طریق تماس با کارشناسان معتبر افزایش دهند یا به‌گونه‌ای دیگر با مؤسسه‌ای که اعتبارات باارزش عرضه می‌دارند، مرتبط شوند. لذا از نظر بورديو، هدف نهایی رسیدن به سرمایه اقتصادی است و انواع دیگر بهانه‌هایی هستند برای دستیابی به این هدف.

ب) جیمز کلمن

به عقیده کلمن، این مفهوم نه یک موجود منفرد، بلکه در برگیرنده موجودیت‌های مختلفی است که تمامی آنها در دو عنصر مشترک هستند، یعنی همه آنها جنبه‌ای از ساخت اجتماعی را درخود دارند و واکنش معینی از کنشگران را در درون این ساختار تسهیل می‌کنند. از دیدگاه وی سرمایه اجتماعی مولد است و رسیدن به اهدافی را امکان‌پذیر می‌کند که در نبود آن، دسترسی به آن اهداف ناممکن خواهد بود، یعنی به مردم و نهادها امکان عمل می‌دهد.

ج) فرانسیس فوکویاما

از نگاه فوکویاما سرمایه اجتماعی وجود مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی است که اعضای گروهی که میان آنها همکاری و تعاون مجاز است، در آن سهیم هستند. مشارکت در ارزش‌ها و هنجارها به خودی خود باعث تولید سرمایه اجتماعی نمی‌شود، زیرا ممکن است ارزش‌های منفی باشند.

د) رابرت پوتنام

تأکید پوتنام بر نحوه تأثیر سرمایه اجتماعی بر رژیم‌های سیاسی و نهادهای دموکراتیک است. از نظر وی سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از مفاهیم مانند اعتماد، هنجار و شبکه‌های ارتباطی میان افراد یک اجتماع است. پوتنام اعتماد و ارتباط متقابل در شبکه‌های اجتماعی را به‌عنوان منابعی موجود در کنش‌های اعضای جامعه می‌داند. وی معتقد است در رژیم‌های دموکراتیک شاهد افزایش اعتماد و سرمایه اجتماعی هستیم. به این معنی که در حکومت‌های دموکراتیک کنترل فروپاشی اجتماعی صورت می‌پذیرد. در مقابل رژیم‌های اقتدارگرا با اتخاذ رویکرد محافظه‌کارانه و ایجاد انسداد در برابر اصلاحات دموکراتیک کاهش سرمایه اجتماعی را سبب می‌شود.

اهمیت سرمایه اجتماعی

ایده محوری نظریه سرمایه اجتماعی در واژه «روابط» خلاصه می‌شود. اعضای جامعه با برقراری تماس با یکدیگر و پایدار ساختن آنها قادر به همکاری بایکدیگر

می‌شوند و به این طریق چیزهایی را کسب می‌کنند که به تنهایی قادر به کسب آنها نیستند یا با دشواری بسیار به آن نائل می‌شوند. انسان‌ها از طریق مجموعه‌ای از شبکه‌ها به هم متصل می‌شوند و تمایل دارند ارزش‌های مشترکی با سایر اعضای این شبکه‌ها داشته باشند. با گسترش شبکه‌ها آنها نوعی دارایی را تشکیل می‌دهند که می‌توان آن را به‌عنوان نوعی سرمایه مدنظر قرار داد.

این سرمایه همان قدر که در زمینه نخستین خود مفید است، می‌تواند در سایر زمینه‌ها هم مفید باشد. در مجموع بدیهی است که هر چقدر افراد بیشتری را بشناسید و هر چقدر دید مشترک بیشتری با آنها داشته باشید، سرمایه اجتماعی غنی‌تر حاصل خواهد شد.

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

یکی از تعاریف مطرح این است که سرمایه اجتماعی مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و پایین آوردن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات را سبب می‌شود. براساس این تعریف، مفاهیمی نظیر جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی دارای ارتباط مفهومی نزدیک با سرمایه اجتماعی می‌شوند. از آنجا که خاستگاه سرمایه اجتماعی در جوامع مدرن اتفاق می‌افتد، لذا شایسته است مفهوم جامعه مدنی بررسی شود.

در جامعه مدنی ساختار قدرت به سمت عدم تمرکز و توزیع قدرت تمایل دارد. در جامعه مدنی که نهادهایش گرایش به جامعه اطلاعاتی دارند، جهت رسیدن به

سرمایه اجتماعی باید تک تک افراد جامعه سرمایه فردی داشته باشند.

معیارهای توسعه یا سرمایه فردی به شرح ذیل است:

(الف) آمادگی برای پذیرش اندیشه‌های نو و آزمودن شیوه‌های تازه و جدید،

(ب) آمادگی برای بیان نظر،

(ج) علاقمندی به حال و آینده به جای علاقه شدید به گذشته،

(د) وقت شناسی و گرایش در جهت سازمان دادن و برنامه‌ریزی و افزایش

کارایی، قابل محاسبه دانستن به دلیل برخورد منطقی با مسائل،

(ه) اعتقاد به علم و تکنولوژی به عنوان وسیله‌ای برای کشف و شناخت،

(و) اعتقاد به اینکه همه مردم حقوق مساوی دارند.

بنابراین می‌توانیم از روابط مؤثر چندجانبه، خودآگاهی، مشارکت، هماهنگی،

الزامات مسئولیت اجتماعی، تفاهم با مخاطبان، اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی، عمل به

اصول اخلاقی، جلب اعتماد مخاطبان، ارتقای سطح کیفی سازمان و ... به عنوان

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی یاد کنیم.

سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و مشارکت شهروندان

میزان اعتماد و مشارکت معیارهای کلیدی سرمایه اجتماعی هستند. اعتماد در جوامع

مدرن براساس منافع اجتماعی و تفکیک‌های کاربردی تحقق می‌یابد. در جامعه‌ای که

انسجام بالا باشد، اعتماد هم بالاست. و بر خطر بزرگ جوامع امروز را نظم بدون

اعتماد می‌داند و زیمیل اعتماد را از جمله عوامل مهم تحقق و تقویت فرایند مبادله در

جامعه به حساب می‌آورد. اعتماد زندگی اجتماعی را قابل پیش‌بینی می‌کند، احساس

نزدیکی و وحدت به وجود می‌آورد و همکاری مردم با یکدیگر را تسهیل می‌کند.

از این رو، همبستگی اجتماعی برای رونق اقتصادی و توسعه پایدار در جوامع بسیار

ضروری است.

البته اعتماد، محصول وابستگی مشترک و متقابل فرد و جامعه و احساسات

مشترک مبنی بر نیازها و ادراکات مشترک است که از طریق فعالیت‌ها و بحث‌های

مشترک تقویت می‌شود. بنابراین اعتماد دارای مؤلفه‌هایی مانند انسجام اجتماعی،

مبادله، نقد و گفت‌وگو، رشد اقتصادی، رسانه‌ها و ارتباطات میان فردی است.

اعتماد مردم با یکدیگر، مردم به حکومت و نهادهای اصلی جامعه، اعتماد

نهادهای مذکور به یکدیگر و اعتماد حکومت و این نهادها به مردم وجوه مختلف

اعتماد اجتماعی را تشکیل می‌دهد.

همچنین آزادی فعالیت مدنی و تشکیل نهادهای مستقل از قدرت و حجیم نبودن

دولت نیز محرک مشارکت عمومی است. شبکه‌های مشارکت مدنی ارتباطات را تسهیل

می‌کنند و جریان اطلاعات را در مورد قابل قبول بودن افراد بهبود می‌بخشند.

مشارکت به دو حوزه عمومی و داوطلبانه تقسیم می‌شود. حوزه عمومی به

مشارکت در انتخابات و مسائل مربوط به وظایف شهروندی است و در امر داوطلبانه

مشارکت‌هایی است که به خواست فرد انجام می‌شود. به‌طور کلی مبحث مشارکت

اجتماعی با معرفت‌هایی از قبیل شرکت در انتخابات ریاست جمهوری، مجلس، شوراها

و حضور در انجمن‌ها و نهادهای مدنی مدرن سنجش می‌شود.

اکنون در آستانه دهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری این برآورد از شرایط

جامعه ایران نشان می‌دهد که هم در ابعاد داخلی و هم در ابعاد خارجی مسائل حساسی وجود دارند که با تکیه بر سرمایه‌های اجتماعی می‌توان به بسیج عمومی مردم و در نتیجه افزایش مشارکت عمومی آنها در انتخابات امید داشت این امر مستلزم افزایش همبستگی‌های اجتماعی و اعتماد عمومی است که خود از عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی است.

سرمایه اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران

سرمایه اجتماعی دو وجه دارد:

الف) سرمایه اجتماعی درون گروهی،

ب) سرمایه اجتماعی برون گروهی.

جامعه‌شناسان معتقدند که در ایران نیاز به سرمایه اجتماعی برون گروهی وجود دارد تا روابط اجتماعی افراد تقویت شود، زیرا ایرانیان نیاز به کالاهای عمومی از قبیل دموکراسی، امنیت اجتماعی و عدالت دارند، لذا باید در تولید کالاها اشتراک داشته باشند. از این رو هرچند که قانون‌های مناسب و دقیقی وجود داشته باشد، تا اجتماع نخواهد و همکاری لازم را انجام ندهد، حفظ این‌گونه کالاهای عمومی غیرممکن است. امروزه مفاهیم همکاری گروهی، سرمایه اجتماعی و روابط اجتماعی کمتر شناخته شده است، لذا با توجه به پیامدهای اجتماعی موجود مانند روند رو به افزایش اعتیاد، جرائم عمد، مهاجرت، خودکشی، طلاق و همچنین عدم مشارکت یا مشارکت حداقلی در مسائل سیاسی و اجتماعی و عدم احترام به حاکمیت قانون در جامعه، می‌توان نتیجه

گرفت که مؤلفه‌های تقویت سرمایه اجتماعی در برخی ابعاد ضعیف است. به یک معنا اغلب جوامع که در معرض فرایندهای نوسازی قرار گرفتند، کم و بیش با آسیب‌های اجتماعی روبه‌رو بوده و هستند هر میزان که جمعیت کشورها به لحاظ سیستم شهری، اداری، توریستی، صنعتی و علمی مدرن‌تر می‌شوند، میزانی از آسیب‌های اجتماعی رخ می‌دهد، هر چند که روابط اجتماعی پیچیده‌تر می‌شوند.

با بررسی وضعیت دولت‌های پس از انقلاب می‌بینیم که مهم‌ترین دلیل سقوط سرمایه اجتماعی دولت حجیم و آن‌چنان مقتدری است که اجازه مشارکت مردم را فرایندهای سیاسی و اجتماعی صادر نمی‌کند. لذا مردم به دولت اعتماد نمی‌کنند.

سرمایه اجتماعی در انقلاب اسلامی با تمام هزینه‌هایی که ملت ایران برای آن پرداخت، آسیب‌هایی از عملی نشدن وعده‌ها، فروکش کردن ارزش‌های اخلاقی و انسانی، رواج ناهنجاری‌ها و تخلفات، وجود ساختارهایی که موجب بروز فساد و کاهش اعتماد عمومی شده، خورده است.

نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران به واسطه ماهیت حکومتی خود که بر مردم‌سالاری دینی استوار گشته، پیوسته به اقشار مردم و نظارت عمومی تأکید داشته و کوشیده با توسعه نقش مردم در حاکمیت و ارتقای جایگاه ایشان، براعتماد متقابل دولت و ملت بیفزاید، زیرا که افزایش اعتماد عمومی جامعه به حاکمیت موجب ارتقای احساس تعلق و همگانی نسبت به سرنوشت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشور می‌شود.

در دنیا ثابت شده است که سرمایه اجتماعی تنها در یک شکل مدنی آن ممکن است. بسیاری از مهم‌ترین شبکه‌های اعتماد و هنجارهای اجتماعی برای شرکت فردی

که ریشه در رفتارهای اجتماعی جامعه پیرامون خود دارد، کاملاً برون‌زا خواهد بود. فراهم ساختن و تدارک سرمایه اجتماعی با واسطه و میانجیگری مجموعه‌ای از نهادهایی که تقریباً به وسعت و گستردگی خود جامعه هستند، انجام می‌پذیرد.

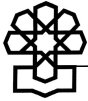
خانواده‌ها، مدارس، انجمن‌های داوطلبانه، شوراهای صنفی از این جمله هستند. در این گروه‌های کوچک افراد با یکدیگر رابطه عمودی (یعنی رئیس و مرئوس یا ارباب و رعیتی) ندارند، بلکه روابطشان از نوع افقی است. کنش در این گروه‌ها تسهیل می‌شود، زیرا اصل بر اعتماد متقابل است و امکان نوآوری وجود دارد، لذا انسان‌ها خود را هم سطح یک دیگر می‌دانند. مهم‌ترین اقداماتی که دولت می‌تواند در راستای تقویت سرمایه‌های اجتماعی انجام دهد عبارت‌اند از:

تشکیل نهادهای مدنی، تقویت و غنی‌سازی آموزش‌های عمومی، تأمین امنیت شهروندان در جهت حضور داوطلبانه در نهادهای اجتماعی، پرهیز از تصدیگری بخش‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و واگذاری فعالیت‌های مربوط به نهادهای مردمی برای جلب مشارکت آنها در فعالیت‌ها و زمینه‌سازی ایجاد و تقویت نهادهای اجتماعی و شبکه‌های اعتماد بین آحاد مختلف مردم.

سرمایه اجتماعی در سند چشم‌انداز و برنامه چهارم توسعه

در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، جامعه ما را در افق بیست‌ساله برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید ملی معرفی کرده است.

همچنین طبق ماده (۹۸) برنامه چهارم توسعه کشور، دولت مکلف شده بود برای

حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی، ارتقای رضایت‌مندی عمومی و گسترش نهادهای مدنی، طی سال اول برنامه چهارم، اقدام‌هایی را انجام دهد که اهم آنها به قرار زیر است:

۱. تهیه سازوکارهای سنجش و ارزیابی سرمایه اجتماعی کشور و ارائه گزارش سالیانه و بررسی علل و عوامل تأثیرگذار بر آن.
  ۲. تصویب سازوکارهای اجرایی لازم جهت افزایش سرمایه اجتماعی اعم از اعتماد عمومی، وفاق اجتماعی و قانون‌گرایی.
  ۳. ارزیابی و انتشار گزارش‌های رضایت‌مندی عمومی به‌صورت سالیانه و تحلیل تغییرات آن در اثر عملکرد عمومی حاکمیت.
  ۴. تدوین طرح جامع مشارکت و نظارت مردم، سازمان‌ها، نهادهای غیردولتی و شوراهای اسلامی در توسعه پایدار کشور و فراهم کردن امکان گسترش کمی و کیفی نهادهای مدنی یا اعمال سیاست‌های تشویقی.
- همچنین دولت موظف شده به‌منظور ارتقای حقوق انسانی و تربیت نسلی فعال، مسئولیت‌پذیر و رضایت‌مند با سازگاری اجتماعی و متعهد به انقلاب و نظام و شکوفایی ایران اسلامی و مفتخر به ایرانی بودن به پرورش فرهنگ قانون‌مداری و نظم با تأکید بر توانمندسازی زنان و جوانان و حمایت از حقوق آنان و نیز تبیین و تقویت جایگاه جوانان در جامعه به‌عنوان سرمایه انسانی و اجتماعی اهتمام ورزد که بر حفظ و ارتقای هویت اسلامی - ایرانی نیز در برنامه تأکید شده است. (ماده (۱۰۶)).

منابع تولید سرمایه اجتماعی

با توجه به مباحث مطرح شده تا کنون، منابع تولید سرمایه اجتماعی به صورت زیر قابل استخراج است:

الف) نسبت با حقیقت: سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم با حقیقت، راست‌گویی، صداقت و یکرویی اشخاص حقیقی و حقوقی جامعه دارد.

ب) رعایت عدالت: هرچه انصاف، بی‌طرفی و عدالت (و توزیع در آمد عادلانه به عنوان شاخص مهم عدالت) در جامعه بیشتر رعایت شود، به افزایش سرمایه اجتماعی منجر می‌شود.

ج) مبانی هویت: فرهنگ‌ها هویت را می‌سازند و اگر فرهنگ قدرتمند باشد، هویت را حفظ و در موارد لازم بازسازی می‌کند. قدرت فرهنگ، به کارایی، سازگاری و انعطاف‌پذیری و انسجام متناسب و البته شاخص‌های اصلی مثبت اقتصادی بستگی دارد.

د) منابع معرفت (گردش اطلاعات): منابع و سطح بالای تولید اطلاعات، علم، دانش و معرفت و گردش آن به ارتقای سطح سرمایه اجتماعی می‌انجامد.

ه) وضعیت معیشت: تولید هر جامعه و رشد آن، همچنین سطح اشتغال و درآمد سرانه، به‌ویژه در شرایط ثبات اقتصادی از منابع ایجاد سرمایه اجتماعی است.

پنج عامل فوق، از اصلی‌ترین منابع تولید سرمایه اجتماعی هستند و از سوی دیگر، به عکس سرمایه اجتماعی بالا نیز بر تمامی موارد فوق تأثیر مثبت می‌گذارد و این رابطه، یک رابطه دو طرفه و تعاملی است.

ارائه راهکارها و پیشنهادها

با توجه به اهمیت خطیر سرمایه اجتماعی لازم است سرمایه‌گذاری‌های جدیدی برای تأمین و ارتقای سرمایه اجتماعی صورت پذیرد که موارد زیر جمع‌بندی و پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به اهمیت سطح سرمایه اجتماعی در اجرایی شدن برنامه‌ها و سیاست‌ها، لازم است هر چند سال (لااقل ۴ تا ۵ سال هم‌زمان با دوره تصدی دولت یا اجرای برنامه) یک بار، سرمایه اجتماعی در کشورمان و حتی الامکان به تفکیک مناطق شهری و روستایی و با تقسیمات استانی اندازه‌گیری شود و در مطالعات بعدی دلایل کاهش و افزایش سرمایه اجتماعی در مناطق و استان‌ها بررسی و در آن نواحی که سرمایه اجتماعی رو به افول است، توجه بیشتر معطوف شود؛ اگرچه برنامه چهارم توسعه دولت را مکلف به ارزیابی سالیانه سرمایه اجتماعی کرده است.

۲. همان‌گونه که در قانون برنامه چهارم توسعه بر حفظ و ارتقای کشور و در سند چشم‌انداز بر سهم برتر سرمایه اجتماعی تأکید شده لازم است در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها به سرمایه اجتماعی توجه اکید شود و تمامی برنامه‌ها به‌گونه‌ای طراحی و اجرا شوند که ضمن حفاظت این سرمایه، آن را افزایش دهند و از تدوین و اجرای سیاست‌هایی که به اعتماد عمومی لطمه وارد می‌آورد، اکیداً اجتناب شود.

۳. اگر دولت در وهله نخست به ایفای وظایف اصلی خود بپردازد و ایجاد امنیت داخلی و خارجی (دفاعی)، ضرب، چاپ و انتشار پول ملی و حفظ ارزش آن، تعریف واحدهای اندازه‌گیری و استانداردها و حفاظت از آنها، تعریف دقیق و تعیین حقوق

مالکیت اشخاص حقیقی و حقوقی، ایجاد دستگاه داوری عدالت محور جهت رفع اختلاف در جامعه و تأمین کالاهای عمومی و آموزش و بهداشت به شیوه‌ای کارا و به اندازه کفایت و جلوگیری از شکست بازار را به‌خوبی اجرا و تضمین کند، سرمایه اجتماعی را ارتقا می‌دهد.

۴. با توجه به نقش برجسته عدالت در ایجاد و ارتقای سرمایه اجتماعی، دولت‌ها به مفهوم عام آن (حاکمیت) با ایجاد و توسعه نظام قضایی عدالت گستر با ویژگی‌های بی‌طرفی، کارایی، قاطعیت، ارزانی، باقابلیت دسترسی همگانی، وحدت رویه، قوانین روشن، واحد و سراسری و اطلاع‌رسانی شفاف می‌توانند سرمایه‌گذاری بسیاری در ایجاد و تعمیق اعتماد عمومی داشته باشند.

۵. هر حرکتی که اعتماد مردم به حکومت و نهادهای وابسته به آن را تحت تأثیر قرار دهد، اعتماد مردم به یکدیگر را متأثر می‌کند و اقتصاد را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. پس بهتر است با مشارکت بیشتر مردم در تصمیم‌گیری‌ها و تقویت و تشویق نهادهای غیردولتی - که به حضور اعضای جامعه در امور اجتماعی دامن می‌زند - به افزایش سرمایه اجتماعی کمک کرد، به عبارت دیگر دولت‌ها وقتی تصمیم به انجام فعالیت‌هایی می‌گیرند که بهتر است برعهده بخش خصوصی و جامعه گذاشته شود، تأثیری به‌شدت منفی بر سرمایه اجتماعی برجای می‌گذارند. اگر دولت در سازمان‌دهی همه چیز دخالت کند، مردم به دولت وابسته شده و توانایی‌های خود را برای کارکردن با یکدیگر از دست می‌دهند. در این ارتباط، اجرایی شدن کامل‌تر و جدی‌تر اصل ۴۴ بیش از پیش اهمیت می‌یابد و اندازه دولت نیز متناسب با ایفای وظیفه اصلی، تعیین می‌شود.

۶. عرصه‌ای که در آن دولت‌ها، زمینه بسیاری برای ایجاد سرمایه اجتماعی دارند، آموزش و ارتقای معرفت است. مؤسسات آموزشی در همه سطوح از ابتدایی تا عالی صرفاً سرمایه انسانی را انتقال نمی‌دهند، بلکه سرمایه اجتماعی را نیز به شکل قواعد و هنجارهای اجتماعی منتقل می‌سازند. یکی از بزرگ‌ترین راه‌های جلوگیری از فساد این است که کیفیت آموزش حرفه‌ای دیوان‌سالاری عالی رتبه را افزایش بدهند تا روحیه گروهی در بین این نخبگان به‌وجود آید. آموزش نیروی انسانی یک جامعه و تربیت آنها در راستای مشارکت و کارگروهی، امر بسیار مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی است.

۷. با توجه به نتایج مطالعات انجام شده در کشورها، فساد، بی‌نظمی و بی‌قانونی، عدم پایبندی به قراردادها توسط دولت و کیفیت نازل، پیچیده و وقت‌گیر بوروکراسی تأثیر زیادی بر کاهش سرمایه اجتماعی دارد که لازم است بیش از پیش به آنها توجه شود.

در نظام‌هایی که اشتباهات یا ناتوانی‌ها به راحتی ابراز و بابت آنها عذرخواهی و یا صادقانه برکناری انجام می‌شود، به دلیل اطمینانی که در شهروندان ایجاد می‌کند، باعث اعتماد می‌شود. به‌منظور احیا و جلب اعتماد بیشتر، مقامات دولتی باید دست به ترمیم اعتماد مخدوش شده مردم - بیشتر به دلیل خلف وعده‌های گذشته - بزنند و راه آن نیز ضمن پایبندی عملی به وعده‌ها و به تعهدات است.

۸. تا زمانی که تنگناهای به نسبت شدید اقتصادی وجود داشته باشد، انتظار اعتماد بالا از عموم مردم انتظار چندان بجایی نخواهد بود. برای جبران تولید و درآمد سرانه پایین و بیکاری و تورم مزمن دو رقمی و بی‌ثباتی اقتصادی در کشور، باید

تمامی امکانات به‌ویژه ظرفیت کارشناسی و تخصصی کشورمان بسیج شود. استان‌هایی که در آنها فقر و نابرابری درآمد شدیدتر است، مانند لرستان، کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان، بوشهر و اردبیل در اولویت قرار دارند.

۹. در بلندمدت فقرا نمی‌توانند پشتوانه‌ای برای سرمایه اجتماعی باشند؛ بلکه با توجه به شواهد، در شرایط حاد فقر، رفتارهای ضد سرمایه اجتماعی از خود بروز می‌دهند. ذخیره سرمایه اجتماعی هر کشور به مجموعه عوامل بستگی دارد که ریشه‌کنی فقر و توزیع عادلانه امکانات اقتصادی و اجتماعی از مهم‌ترین آنهاست. باید برای ریشه‌کنی فقر گسترده و توزیع عادلانه‌تر درآمد و ثروت، برنامه‌هایی با پشتوانه‌های علمی و توجه به تجربیات موفق (در کشورها و نیز در مقاطعی در کشور خودمان) تدوین و اجرا گردد.

۱۰. یک مسیر جهت تقویت سرمایه اجتماعی، تسهیل ارتباطات اجتماعی میان افراد جامعه است. لازمه گسترش این ارتباطات، ایجاد فضاهای اجتماعی تسهیل‌کننده آنهاست که موجب افزایش تعامل میان شهروندان می‌شود. از جمله این فضاها می‌توان به انجمن‌های علمی، ادبی، هنری و مؤسسات خیریه در شهرها و قهوه‌خانه‌ها در روستاهای ایران اشاره کرد.

۱۱. با توجه به اینکه افراد به دلایل اخلاقی، حتی در غیاب سازوکارهای قانونی، به تعهدات خود پایبند می‌مانند و چون هرگونه تلاش برای احیای اعتماد اجتماعی، از مسیر احیای حیات اخلاقی می‌گذرد، پس از هر اقدامی که حیات اخلاقی (و به‌ویژه حقیقت‌گرایی و راست‌گویی در همه عرصه‌های فردی و اجتماعی) را دچار خلل کند، باید پرهیز کرد و جامعه اخلاقی با صفات صداقت و یکرویی تقویت شود.

۱۲. در ارتباط با هویت، مبانی اعتبار هویت ایرانیان که گاه بر سرآن اختلافاتی به‌وجود می‌آید، اسلامی - ایرانی است که از حدود یک قرن پیش عناصری از تمدن جدید نیز با آنها درآمیخته است. تجربه قرن گذشته در کشورمان نشان داده است که با تأکید بر یکی - دو جنبه از آنها و وانهادن یکی - دو جنبه دیگر در شکل حاد آن با مبارزه با وجوه دیگر، نتیجه مستمر و پایداری حاصل نمی‌شود.

هویت ایرانیان با مبانی سه‌گانه فوق اعتبار می‌یابد و پایدار می‌ماند. اگر در کنار محور دین، ملیت و دستاوردهای انسانی تمدن جدید را به فراخور وضعیت کشورمان بیش از پیش به رسمیت بشناسیم و هویت خود را با آن تعریف کنیم، بستر فرهنگی کاراتر، سازگارتر و با انسجام لازم ایجاد می‌شود که در این جهت اعتمادسازی بیشتر به‌کار می‌آید.

نتیجه‌گیری

می‌توان گفت برنامه‌ریزان در کشورهای در حال توسعه نخست باید توجه داشته باشند که باگذشت زمان خط‌مشی دولت باید تحول یابد. در مراحل آغازین توسعه، دولت باید پیگیر سیاست‌هایی باشد که تهدیدات استمرار انباشت سرمایه اجتماعی را محدود سازد.

بدین ترتیب توسعه هموارتری را خواهد پیمود و از تعارض دولت و جامعه مدنی که مانع پیشرفت آن خواهد شد، در امان خواهد ماند.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت جوامعی که دارای سرمایه اجتماعی غنی

هستند، بستر اجتماعی بسیار مناسبی را برای شکل‌گیری و استقرار جامعه‌ای توانمند، پاسخگو و کارآمد فراهم می‌کنند و نهادهای مدنی دمکراتیک در چنین فضایی امکان رشد و توسعه خواهند داشت.

با این وصف و در صورت تحقق و گسترش و تثبیت سرمایه‌های اجتماعی می‌توان انتظار مشارکت حداکثری مردم در فرایندهای سیاسی و به‌طور خاص انتخابات را در نظر گرفت. تقویت سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی به سیاست‌های حکومت سبب کاهش فاصله مردم و دولتمردان شده و تمایل مردم جهت حضور در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... را افزایش می‌دهد.

منابع و مآخذ

۱. افه، کلاوس. چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت؟ در مجموعه مقالات اعتماد، دمکراسی، توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، اندیشه جامعه مدرن، چاپ اول، ۱۳۸۴.
۲. باولز، ساموئل. سرمایه اجتماعی و حاکمیت در اجتماع، در مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، نشر شیرازه، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
۳. پاتنام، رابرت. سرمایه اجتماعی (مصاحبه)، در مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، ترجمه افشین خاکباز، نشر شیرازه، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
۴. چلبی، مسعود. جامعه‌شناسی نظم، نشرنی، چاپ چهارم، ۱۳۸۶.
۵. دینی ترکمانی، علی. تبیین افول سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، ۱۳۸۵.
۶. رفیع پور، فرامرز. آنومی یا آشفتگی اجتماعی، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۷. شارع‌پور، محمود. ابعاد و کارکردهای اقتصادی سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از

- فرسایش آن، مجموعه مقالات مسائل اجتماعی ایران، انجمن جامعه‌شناسی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۳.
۸. فیلد، جان. سرمایه اجتماعی، ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی، انتشارات کویر، چاپ اول، ۱۳۸۶.
  ۹. محسنی، منوچهر. بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی - فرهنگی در ایران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۵.
  ۱۰. مرنیسی، فاطمه. سرمایه اجتماعی در عمل، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، نشر شیرازه، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
  ۱۱. موسوی، میرطاهر. مشارکت اجتماعی، یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، ۱۳۸۵.
  ۱۲. ناطق‌پور، محمدجواد و احمد فیروزآبادی. شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸، ۱۳۸۵.
  ۱۳. ولکاک، مایکل و دیپا نارایان. سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای توسعه، پژوهش و سیاست، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، نشر شیرازه، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
  ۱۴. وینسرا، گری. سرمایه اجتماعی، تندرستی و نابرابری در آمد، در مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، نشر شیرازه، چاپ دوم، ۱۳۸۵.
  ۱۵. کتابی، محمود و همکاران. دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی و فرهنگی، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، جلد ۱۷، شماره ۲، ۱۳۸۳.
  ۱۶. کلمن، جیمز. بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، ۱۳۷۷.

شماره مسلسل: ۹۶۵۶

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: سرمایه اجتماعی، اعتماد عمومی و انتخابات

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه سیاست داخلی)

تهیه و تدوین: مجتبی روحانی یزدانی

ناظر علمی: ابوزر گوهری مقدم

متقاضی: قائم مقام مرکز پژوهش‌ها

ویراستار تخصصی: ———

ویراستار ادبی: ———

واژه‌های کلیدی و معادل انگلیسی آنها:

۱. سرمایه اجتماعی (Social Capital)

۲. اعتماد عمومی (Public Trust)

۳. انتخابات (Election)

تاریخ انتشار: ۱۳۸۸/۲/۲۲